

HUSZTI PÉTER

Slusszkulcs a színházhoz

A slusszkulcsstartót a bemutatónappján kaptam. Papírdobozban, vattába pólyálva. Aztán évek múltán került rá egy kulcs.

A kulcsstartó apámék ötlete volt. Háborúkat átvésett, családi ezüst étkészlet megmaradt darabjának nyeléből készült. Egyik oldalán egy kis kecskebak riadozik, a másikon koronán alatt egy dátum, 1964. október 30! Koronás nap! Először a Madách színpadán: Füst Milán IV. Henrikjében. A kulcsstartóhoz egy balladácska tartozott Berengár királyról és egy kis kecskebakról, és egy rövid jelenet, a „bucchandlia”, mindjárt valahol a darab elején.

És mi még? Hát igazolatótól csúszkáló főiskolás-hang, a kifejezetten nekem

EMLEKPRÓBA

tervezett első jelmez, sárgásbarna festék, ügyetlenül ragasztott szakáll, posztócsizma és egy sovány könyvecske a nevemre, mint „harmadik mulató úrnak”, és tintával, nagy göcsörtös betűkkel ez: „Köszönettel Füst Milán”.

Még egy csepp történet! A nagy napon jóval öt óra előtt a színházban voltam. Mint minden fontos eseményen, most is sötét-kék érettségis ruhában bámultam az előcsarnokban frissen kiragasztott képeket. Tudtam! Éreztem! Az egyik képen én is ott voltam a sarokban, de nagyon jól láthatóan. Aztán a bámszékű csendben megszisszent a lengőajtó, és belépett két

hölgyre támaszkodva az est főrežisénye, Füst Milán. Szűkre húzott szemmel, idegenül toporgott a lámpák és fényképek között. Jó, hogy épp ott bámszékődtem, így mint aki már egy kicsit otthonosabb, segíthettem a lépcsőknél, villanykapcsolóknál és a páholyajtónál. Aztán iparkodtam hátra a tizenkilences nagy, közös öltözőbe, a büfébe, aztán le a fodrászatba. Még mindig korán volt, de a függönyök ezen az oldalon nagy volt a jónémenés, készülődés, izgalom.

Még mindig csak hat óra múlt pár perccel, és én már elkészültem öltözéssel, festéssel, ragasztással. Még egy kávét megittam, próbálgattam az egyre rekedtebb hangomat, leszaladtam a színpadra s megint föl az öltözőbe, és figyelmenlél a torz tükör előtt pergettem a dedikált példány lapjait.

És akkor egy pillanatra megint meglátam az öreg költőt, ahogy aprólékos gondadal elhelyezkedett a páholy karosszékében. Hunyorgott a leeresztett vasfüggöny és az üres nézőtér felé. Várakozott egy teljes — úgy mondták, viharos — élettől fáradtan, mégis itt, ma este megint — ki tudja hányadszor — előlről kezdve mindent. Már tudtam, ami akkor csak megérintett. Kegyetlen játék a színház! Nem ismer el semmit. Nem ismer régi sikereket, élelművet, börtönben töltött éveket, nem látott tavalyi évadot, tegnapi estét. Csak ma este van! Semmi több! Ma kell megküzdenni minden mondatért, minden szóért, minden szemvillanásért, és minden este elhítenni a hitüket, igazolni az igazukat, újra és újra tisztán és nyitottan, egészen előlről.

HUSZTI PÉTER

EMLÉKPRÓBA

A taláros úr

Illés Endre Törtetők című komédiájának sikereszágú olvasópróbája volt. Három generáció últ a hatalmas asztal körül, de a szikrázó történet lebilincselte mindannyiunkat. Valami zavar mégis tükröződhet az arcon, mert az író, a felolvasás után, kölcsönös bókok és felszínes udvariaskodás helyett felidézte a játék születésének körülményeit. Egy letűnt kor rajzolódott ki az „életrajz” kepeiből, a második világháború előtti évek. Nem mintha az asztal körül bárki is azt gondolta volna, hogy a telefonhallgatások, feljelentések, hazugságok, besúgások akármilyen korhoz is kötődnének, mégis leesett állal tapasztaltam, hogy ez a világ, a még alig történelmi évek, a bankárok, dzsentrik, hivatalnok urak világa, hivselkedés, etikettje, stílusa (amelyet Ajtay Andor olyan mesterien „hozott”) számomra és mintha egész nemzedékem számára messzebb lenne és homályosabban látható, mint a Mohács előtti társadalom, vagy akár a merániak szokásai, vagy az angolok földrajzilag szinte betájolhatatlan, Shakespeare mestertől ismert „rózsáinak” harca.

Remek játékunk lett a Törtetők. Igazi színházi

játszma. A Madách téren sorban álltak a jegyekért, a színpalak mögött zajlott a generációk ádáz küzdelme. Ekkor ismerkedtem meg igazából Ajtay Andorral is. Ajtay senkit sem szeretett! Miniszterül igazgatót át, partnereken keresztül az öltözött szabóig. Saját értékrendje szerint egy-két embert elviselt. En az eltűrték közé tartoztam.

Sok lakhelyem közül a Törtetők idején a Csaba utcában laktam, innen mentem minden este végig az Attila úton az Alagúton át, a Lánchidon keresztül a Kis Madáchba. A bemutató napján, jóval kezdés előtt — öt óra tájt — robtogtam virágokkal, pezsgővel megpakolt kocsival, mikor az autóbuzsmegállóban megpillantottam Ajtayt. Először azt hittem, rosszul látok, de aztán megbizonyosodtam, igen, ő az. Lefékeztem, a megállóhoz gurultam. Ott várakozott a hatalmas tömegben.

— Elvihetem? — pattant ki a kocsiból.

— Menj csak, menj fiam!

— A színházba megyek. Tessék beülni!

— Én is, fiam, de van még időm. Menj csak!

Nagyon megbántott. Még az esti zürzavarban is vissza-visszatért az a megmagyarázhatatlan buzsmegállósé. Nem értettem, mivel sérthettem meg.

A bemutató után, a banketten csak pár percre jelent meg, hívősen, rosszkedvűen, pedig forró sikerünk volt. Mielőtt észrevétlenül eltűnt volna, egy másodpercre egymás mellé sodródtunk. Megfogta a karomat, és jellegzetes, száraz, megrovó baszusban ezt mondta: „Remek voltál, fiam!” Nem merném leírni ezt a mondatot, ha a következő előadásra nem küldött volna egy fényképet magáról, ugyanezzel a megjegyzéssel.

Egy-két hét telt el, közben filmetem, és a passzretili filmgyárból megint az Attila úton igyekeztem a Törtetők előadására. Ajtay ott állt a buzsmegállóban, én zavartan mellé álltam, ő ismét elutasított. Miért hazudjak? Gyűlötem! Attól kezdve a Margit-hidon át, komplikált hátsó utakon közelítettem meg a Madách teret. Szégyelltem volna szó nélkül elhajtani a zsúfolt megállóban ácsorgó, fehér hajú ember mellett.

Elképzelhető, milyen váratlanul ért, hogy talán másfél évvel később a Törtetők televíziós közvetítésére Ajtay Andor vacsorára hívott. Az Attila úti lakás-

ban néztük az előadást. Ó szóltanul, mogorván, én zavartan. A szerény vacsora végén mégis erőt vettem magamon, és előhozakodtam sáttetésségemmel, ami már két év óta nyomott. Ugy válaszolt, mintha egy Csontos-anekdotát mesélne.

— Nem érted? Pedig egyszerű ez! Te engem fölveszel, befuvarozol, én törhetem a fejem, hogy mivel viszonzozzam. Viszonzom, te újra felveszel, én újra törhetem a fejem... Fiaccskám! Nem kényelmesebb az ötös busz?

Ur volt! Bezárkózó, néha fagyos, sok lépés távolság tartó, azt hiszem, igazán magának való.

Ur volt a színpadon is. Minden este újra és újra meg kellett küzdeni azért, hogy egyáltalán észrevegyen, hogy „fogadjon”. Sejtjeiben, gőnjeiben egy letűnt világot őrzött. Színesnek volt mit tanulni tőle! Figyeltem is, nemcsak a próbákban és az előadásokban, de a szünetben is, a büfében, a fodrászműhelyben, szállodák recepciója előtt, forgatóasztalokon. Ellesett tőle gesztusokat, hogyan kell kimértenk lenni, színpadon rágyújtani, sétatálcát kézbe venni, kellek telefonon beszélni, rátartani lenni. Illés Endre Törtetőkje, ez a süllyedő világ nekem Ajtay Andort is felidézti.

HUSZTI PÉTER

Ida néinek, „odaátra”

Drága Iduka! Amikor jó egy éve beszélgettünk — nem tudtam, hogy utóljára —, lekemre kötötted, hogy ha eljön a végső búcsú pillanata, a gyász és a fájdalom helyett inkább arra gondoljunk, hogy egy teljes és boldognak mondható földi élet ért véget.

A Duna-deitában, egy kis halászfaluban hallottam, hogy az ott élők, nagyon szeretett halottaikat úgy próbálják emlékeztükben életben tartani, hogy évenként összeülnek és táborút mellett örömteli, boldog és még reményteljes pillanatok idéznek fel szeretett halottaikról, s így a hiány csendje és üressége talán elviselhetőbb. E látszólag egyszerű, de úgy érzem, nagyon bölcs tanítás szelében és hűen óhajdhoz, hadd villantsak fel egy-egy mosolygós pillanatot, egy-egy boldognak tűnő képet gazdag életéből.

Az eszmélkedés első kisgyermekévei Erdélyben, ahová eloldhatatlanul, büszkén, ezer szállal kötődött; a nehéz, mégis meghitt debreceni gyermekéveket imádtott családdal, ahogy mindig engedtetted őket: Apukával, Anyukával és Fivéréddel. Majd a Zeneakadémia, ahol mint a jövő kontralt énekesnője tanultál.

EMLEKPRÓBA

És a szédítő, váratlan fordulat Abonyi Géza tanár úr javaslatára (aki színészmesterségre tanított a Zeneakadémián), Tátrai direktor úr Kolozsvárra szerződtetett, ahol a Nemzeti Színház tragikája lettél. Nagy szerepeket játszottál, sikerrel. Csak kiragadva néhányat: az Ellák burgundi királynőjét, Medeát, Antigonét és Az ember tragédiája Évadját.

Aztán a sors megint pályát módosított, és talán megint szerencsésen. Váratlanul botcsináló operarendező lettél Debrecenben, ahol a Székelyföldön újszerű előadása, fergeteges sikere nagygyűzőt ajándékozott hozott, jogostványt az operarendezéshez, és ahogy mesélted, életed egyik legnagyobb ajándékát: Kodály Zoltán barátságát.

Ahogy fordult a történelem kereke, s kuszálódott kis országunk történelme, ismét embert próbáló évek következtek, a Budapesti Nemzeti Színházban sok örömmel, sok-sok barátsággal és persze sok keserűséggel. Azokban az években, amelyeket Gellért Endre, Major Tamás, Várkonyi Zoltán, Marton Endre fémjel-

zett. A beosztásod segédrendező volt, valójában azonban, aki hiszem, a rengeteg szakmai feladat mellett ezekben a viharos években is az emberség megőrzése volt a fő-jó hiatalod. Majd egy fényes, nagygyűző korszak következett: az opera felvirágoztatása Szegecstől Remek munkatársakkal: karmesterekkel, énekesekkel, kórusal, zenekarral.

És végül, de elsősorban főhivatásod, életed a főiskola! A fiatalok. 1952-től éltél-haltál, ezért az agyonimádtot, agyonyaláozott színészművészeti főiskoláért. Mit lehet megtanítani a színészmesterségből? Talán mindent, talán semmit.

Mit tanítottál Te?

Operát és operettet, drámat és népdalokat, kuplét, sanzont, musicalt — igen! De ami megfogalmazható talán ugyan, de mégis a legfontosabb: becsületet, fogságot, tisztességet, tisztaságot, emberséget, hitet, szeretetet, harmóniát: szóval egy rendhagyó tárgyat, amely addig nem volt és ezután nem lesz, és amelynek most már végérvényesen: VERSENYI IDA a neve.

Pótolhatatlanul hiányzik ez a „tárgy” az életünkéből. Mint ahogy hiányzol az osztályteremből, a tanáriból, a kis-konyhából, a színházi főpróbákról minden színházban és mindig; és nemcsak nekünk, akikhez

kötődött, hanem főleg azoknak, akik már nem érezhetik azt a jó és boldogított bizsergést, amelyet egy egyszerű hírcsere okozott színházak nézőterén: „Gyerekek, itt van az IDA néni!”

Idukám! A sok-sok torokszótóan gyönyörű pillanat közül hadd idézzem egyik kedves osztályunk vizsgálódását. Mozdulataid, az összetéveszthetetlen „IDA-néni” mozdulatok, azt hiszem, mindannyiunk számára felejtethetetlenek. De akkor, a La Mancha lovagja Ódry színpadi bemutatásán valahogy többet jelentettek számomra. Néztelek, ahogy a nézőtér sötétjéből sugároztad a fényes színpad felé a hitet, az önbizalmat, miközben örömlen, mégis büszkén, féltőn, mégis boldogan nézgetté körül, hajadát hátra-hátra lökdöve, szoknyádat anyókéosan térdre húzogatva, tanárságod gyönyörű ars poeticáját véltem felfedezni.

Főn a színpadon növendékeid — talán megérezve mindezt — mintha himnuszt énekeltek volna hivatásukról. A tanítás és a színészet feladatáról:

„Ha egy kicsit jobb lesz ettől a világtól, / Már az ember nem hiába élt, / Nem hiába hullata a vért, / Elérte a távoli élt!”

Iduka! Ugye látod onnan, ugye tudod, ugye érzed, hogy most is velünk vagy?

HUSZTI PÉTER

EMLÉKPRÓBA

Prospero a borbélynál

A színészetnek, mint minden más foglalkozásnak, vannak szakmai ártalmak. Lelki és testi ártalmak. A fizikai ártalmak természetesen az egyszerűbbek, a könnyebben kezelhetők.

Az éveken keresztül csupán az előadás néhány órájára, egy forgatási napra, egy tévéjáték idejére viselt egy-két számmal kisebb eszük, cügos cipők, laiktropánkák, eszükárpenek szép lassan, észrevétlenül elgyötörték a lábamat. Körmeim védekezéséppen már a legkisebb nyomásra is begyulladtak. Rengeteget kiöltöttem. Használó kiöltöttem. Használó végül elirányítottak a beteg körömök megmentőjéhez. Így ismertem meg a csodapedikúrost, P. bácsit. A Lipótváros egyik kis családi fodrászműhelyében uralkodott két láb-áztató medence és egy asztalka fölött. Az asztalán felémetesen villogó ollók, kések, szikék, gyanús színű kenőcsökkel teli tégelyek, üvegcsék sorakoztak. Ide zárandokoltam havonta, kinoztatni magam. A fodrászműhely javarészt üresen kongott. Csak P. bácsi vendégei jöttek-mente, halkan, percre pontosan, jó előre bejelentkezve a hatalmas előjegyzési naplóba. A figaromászkot viselő fodrász az egyik székre unatkozott, saját, kis-

sé már kopott sörényt rendezgette, bajusztát stuccolgatta, keresztréjvényt fejtett. A másik székből szplines fruska, talán fodrásztononc unta magát.

Egy ragacos novemberi délutánon éppen egy Hamlet-előadás előtt sikerült helyet biztosítanom P. bácsi csodavető ollóhoz. A fodrászműhelyen áthaladva a szokásos kép fogadtott. A fruska a körmet reszelgetve dűnyyögött a halokan duruzsoló zsebrádió zenéjére, a frissen ondulált figaró, fáradt kacérán himbálta magát, miközben ollója érezhető unalommal csatoltogott, a székből melegen belesüppedt, ritka vendég fákó haja körül. P. bácsi még nem fejezte be az előző páciens kínzását, így leültem, és egy hónapokkal korábbi betilapot nézegettem. A figaró kezében felzugott még egy pilanatra a nyírógép, majd egy-két lomha mozdulat a fésűvel, aztán lekanyarította vendégéről a fehér kendőt.

— Voila! — fuvalázta. — Egy finom gyogyóborotválás?

— Nem, köszönöm — rescegte szárazon a vendég, és kikászálódott a székből.

Az ismerős hangra felkaptam a fejemet. Ó az, persze! Akit annyiszor csodáltam szinpadon, filmen,

hogyan szinte úgy tűnt föl, jól ismerem, pedig szinpadon, filmen sajnos, nem játszhattam vele, ott állt, kissé megroggyanva, kissé gyűrötten, borostásan, mégis a jellegzetes, legendás dacos kemény tartással, Makláry Zoltán. Akkor már évek óta nem játszott. Mendemondák ke-ringtek arról is, milyen véglegesen és milyen drasztikusan zárta be a kapuját a színházi és filmes népség előtt, képtelenes és valóságban is. Közönten, majd miután fürkéztem rá, nézett, bizonytalanul bemutatkozott. Ő rekedtes, reszelős hangon ennyit mondott:

— Sokat hallottam rólad. Az asszony is mondta, hogy most te csinálsz mindent. Hogy bírod? Hogy lehet bírni?

Nem értettem pontosan a kérdést, valami gúnyos, keserű mondatot vártam, az azt hittem valami poén jön még, valami szürös, kegyetlen „maklarys” jeizó, de ő, miután a pénzét leszámolta az asztalra, mosolytalan várakozó tekintettel rám nézett.

— Hát most valóban túl sokat játszom, de ezt végül is nem mi határozzuk meg. Meg aztán igyekszem ám valahogy beosztani az erőmet — motyogtam, de aztán elhallgattam, mert keszerűen rázta a fejét.

— Nem azt mondom, nem az előadásokat, nem a próbákat, meg a filmet... az egészet... ezt a foglalkozást. Ezt, hogy lehet?

A fodrászok gyanakodva néztek utána, ahogy kilépett a nyirkos alkonyatba.

— Drága művészem, ki volt ez a morgó medve? — heherészett az ondulált figaró.

— Nagy színész volt ez, te hólyag — mordult rá P. bácsi, miközben helyet kínált, és töröltetni kezdte a csillogó kinzószerszámokat.

— Nagy színész? Te jószágú Úristen! Ez a tata! — és vihogtak a fruskával együtt, mintha csiklandozná őket. Összeszorult a torkom, összerándult a gyomrom.

Talán ekkor éreztem meg, hogy irnom kell a keserves befejezésről is. A csömörről, a tökéletes kiürülésről, a mindent föl-áadás veszedelmes mérgezőről, a szertefoszlott bátorságról, a kóddé lett önbizalomról, a félelemről, a „félelmetes minden, amire hozzáfog az ember” szorongató érzéséről, a fájdalmas felsimerésről, hogy az „adó” megsérült, lemerült, és nem sugároz többé; emlékezve üstökös-ként felröppenő, majd évtizedeken át pazarlóan lángoló, energiát, időt nem mérleseképpen világító barátokra, társakra, akik egyszerűen csinálták, amíg bírták, adtak, amíg adni tudtak, amíg volt mit adni, amíg egyszer csak el, nem pattant bennük valami, s ki így, ki úgy befejezte a komédiát, véget vetett az egésznek.

HUSZTI PÉTER

EMLEKPRÓBA

Sütő András álmai

Próbálom visszaidézni a készülőds heteit, amelyet Sütő Andrással meg a Csillag a máglyán-nal töltöttünk. Mikor ilyen hatalmas anyaggal kerülök szembe, mindig úgy érzem, hogy ezen már nem tudom átrágni magam!

Szervét Mihály szerepel! A gépelt lapok hátoldalára évszámokat firkáltam, leközönadatokat Luther Mártonról, Ferenc királyról, a szépséges Navarrai Margitról, a hugenotákról, a reformáció genji emlékművéről, az antitrinitáriusokról, s közben akaratlanul Sütő Andrásról, a könyveiről, az éjszakai olvasmányaimról, a próbákról, a készülőds hullámvasútjáról.

A Csillag a máglyán ködbe vesző hagyórások megközelíthetelenségét juttatja eszembe. Szakadékokat, szélviharokat, embert nyelő lavinákat. Az alpinisták bátorsága és fanatizmusa kellett, hogy nektuduljunk. És az alpinisták óvatosságával csak a következő lépésre figyelhattunk, hogy el ne tévedjünk, csak a következő fogódzkodóra, hogy vissza ne csússzunk. Hogy

főnn a csúcsról milyen lesz a kilátás, csak elképzeltük. A gyötörő délelőttiókhöz, az éjszakai tanuláshoz az erőt a szavak ereje adta. A hit ereje! Az álmok költészete. A meggyőződni akarás szenvedélye. A győzni akarás fanatizmusa.

Kávényi szünetekkel, cigarettarágások után újra és újra kezdtek a mondatokat, a jeleneteket, egyre vadabban küszködve a gondolatokkal, a hangsúlyok fontosságával, az érzelmekkel. Kálvin erejéhez a mi erőnk, Szervét reménykedéséhez és hitéhez a mi hitünk s reménykedésünk kellett, a szerepek újjászüléséhez, emberré alakulásához mindaz, amit mi is gondolunk hitről, barátságról, elhivatottságról, volt diákbárátok gyilkos ellen-ségekké válásáról!

Sütő András álmait előbb ismertem, mint őt magát! Előbb leskelődtem titkaitba, legényeknapjaiba, mint megszoríthattam a kezét, megölelhettem volna. Mire megérkezett, szinte láttam a „szülőfalut”, az elemi iskola sikongó palatáblájára

rótt, újonnan felfedezett szavakat, az enyedi Bethlen Kollégium könyvtárát, hallottam a falubeli asszonyok suttogásait, játékok (főleg színjátékok) átköz, imát törülközőbe mormoló nagyapát, és szinte átéltem egy új csizma, új kucsma birtoklásának boldogságát és a betlehemezés várását. Aztán az egyik próba után, ahogy nekikeseredve rőt-tam az utcákat, egy budai antikvárium kirakatában megláttam az „Istenek és falovacsakák” vékony kötetét. S otthon a könyv fölött gubbasztva végigpötykölöttem utazásait Farkaslakán, Marosvácsán, Alvincen, Velenclén, és nagy elhatározással én is kitértem magam elé a hosszú utat, a perzsaknd lett több ezer kilométert.

Titkokat tudtam meg, amelyeket az ember ritkán tár idegenek elé, az ifjúság, szerelem, az álmok titkait, a vágyakat, a kopogó hétköznapok szürkeségét.

A nyilvános főpróbának különös hangulatot adott, hogy megérkezett Sütő András. A szerző, akivel két hónapot töltöttünk együtt — ha nem is találkoztunk —, s akiről, s akitől sok mindent tudtunk. Most megjött. Itt van. És ő is elő-

ször látja — a közönséggel együtt — a párizsi diákszobát, a genfi főhadiszállást, Champel mezejét és ezt a Kálvin Jánost és ezt a Szervét Mihályt, akiket eddig ő játszott képzeletbe, álmai szinpadán. S hiába a sok lelkes ember, hiába a kritikusok, a barátok, most mégis őt vártuk, a találkozást, az ügyetlen bemutatkozást. A főpróba feszültségében még csapottan, izgatottan álltunk Sztankay Pistával a kihunyó máglya tövében, a lámpák pattogásában, amikor a zsiongásban a kelléktár felől Sütő András jött felénk és Ádám Ottó, egy boldog író és egy boldog rendező, mindketten szintén kimerülten, szintén csapottan. Kezet szorítottunk, megöleltük egymást. S ez több volt minden szónál. S ahogy utána a Fészeleben ültünk, az is valahogy ünnep volt, pedig csak szódáspalackok durrogtak. Az álmok megvalósulása! Az elvégzett munka, a jó érzés, hogy nem méricskéltek magunkat, mindenünket odaadtuk, amink csak volt.

Egy pillanatyit ünnep. Ennyi jár nekünk!

És ennyi talán elég is ahhoz, hogy mindig újakezdjünk!

HUSZTI PÉTER

EMLEKPRÓBA

Manyika búcsúja

Egy színésznek, aki végigjátszotta az életét, kijárna, hogy múltó, nagy szereppel fejezze be a pályáját. Hogy olyan szereppel búcsúzzon a színpadtól, az élettől, amiben összegezhethet valamit. Ez azonban ritkán adatik meg. Manyika — ha tragikusán idő előtt is — megkapta ezt a gesztust a sorstól.

Németh László „Bodnárné”-ja összegzése volt a számtalan asszonynak és anyának, akibe pályája során életet lehet. Talán! — mondom, mert fájdalom, nincs lehetőségem ellenőrizni az állításomat. Erről az előadásról — Kiss Manyi váratlan halála miatt — nem készült rádió- vagy tv-felvétel. Ez az előadás néhányunk lelkében él, akik játszottuk és akik láttuk.

Érzem, hogy mondanom kellene valamit Manyika készülődési módszeréről. Hogy olvasta fel a szerepét, hogy botorkált a ren-

delkező próbákban, hogy keresgélte a gesztusokat, a helyzeteket, hogy boncolgatta az igazságot. Hogy vdtözött kegyetlen anyá-ból maradék fiát féltő, tőporódott anyókévá, hogy viselte a ruháját, hogy igazította meg a kendőjét, hogy gombolta be a kabátját, hogy játszott a főpróbán, a bemutatón, hogy reagált a kritikákra... és még ezernyi fontos kérdés, amelyre fontos lenne válaszolni. Ezekre a kérdésekre azonban nem tudok felelni. Úgy próbált, úgy építette szerepét, ahogy jött-ment, ahogy élt. Eszrevétlenül! Eszrevétlenül! Eszrevétlenül! Magától értetődően formálódtak szá-jában a szavak, a mondatok, eszrevétlenül épült kezében a szerep, eszrevétlenül kelt életre közéletben a darab. S utólag töprengve ezen a rejte-

lyen, a legmegdöbbentőbb, hogy a fizikai fájdalom is eltitkolta, szenvedni is észrevétlenül szenvedett.

Halálhírét a rádióból tudtam meg. A demondó váratlanul megbicsakló hangja letaglózott. Nem hittem, nem értettem. Nem tudtam otthon maradni. Elindultam, mint mindig, ha valamit nem tudok felfogni, nem akarok elfogadni. Járkáltam, hátha, amíg loholok az utcán, történik valami csoda. Mentem a nyirkos esőben, nem tudom merre, nem tudom meddig. Késő éjjel értem haza. Utlem, bámultam magam elé. A percnként sikitta csöngő telefon barátok döbbenetét üzenté.

A temetés a Farkasréten szokás szerint zajlott. Tömeg és kordon, rendőrök és kordonátlépő engedélyek, zsongó, érdeklődő tömeg, sípkelő kukkeres mátyások. Matomkeréknyi ünnepélyes koszorúk és kódastra szorongatott csokrocskák. Mikrofonok, búcsúztatók és akadozó

búcsúszavak. Az arcokon döbbenet, fájdalom, anyátlanság.

Es végezetül egy kis diszsonancia, egy váratlan „Manykás” gesztus. A temetési ceremónia végén, a beszédek, emlékezősek, búcsúszavak után a mikrofonhoz lépett a kitünő előadóművész, és a szülőföld üzenetét tolmácsolva egy kántáló siratóbaladába kezdett. Az első szavak után váratlanul egy kattanás hallatszott, s a mikrofon megnémült. A ballade hallhatatlanul folytatódott. Aztán felmentünk a sírhoz. A szomszéd sírokat a tömeg, ahogy már ilyenkor lenni szokott, letaposta, majd miután véget ért, lassan sodródtunk a kijárat felé. A temetőkapunál Márkus Laci mellé préselődtem, aki kibőgött szemekkel, ravaszkásan rám mosolygott: — Mit szölsz, hogy még itt sem marad nyugton! Még most is rosszakodik! Amint vers következett, nem széthúzta a mikrofonzsinórt?